

achtergrond

Wantrouwen REGEERT

Burgemeester, leraar, arts en agent waren pilaren waarop we konden bouwen. Van vertrouwen in experts lijkt weinig over. Waar ging het mis?

door Mo Prins

Slecht nieuws: een glas wijn per dag is toch niet goed voor je en pure chocolade ook niet. Jarenlang hoorden we het tegenovergesteld en we hebben het greig geloofd. Oké, de wijn moest rood zijn en de chocolade moest zoveel mogelijk cacao bevatten, maar dan kreeg je de juiste antioxidanten binnen die je beschermen tegen kanker en hartziekten. Voor het puberbrein zou alcohol wél erg slecht zijn. Niks van waar, zeggen andere wetenschappers nu.

Wie kun je nog geloven? Vooral op het gebied van voeding lijken we de kluts volledig kwijt. Vroeger was melk drinken gezond, nu weer niet. En tarwebrood is dat nou goed of maken de glutens die erin zitten je juist ziek? Wie het nog begrijpt, mag het zeggen.

Ook fraude in de wetenschap en de voedselketen, misleidende claims van voedingsproducenten en gebrekkige overheidscontrole tasten het vertrouwen aan. De commerciële belangen in de voedingsindustrie zijn groot en sommige spelers zoeken de mazen in de wet. Dit zorgt voor misstanden, zoals het schandaal met paardenvlees dat werd verkocht als rundvlees en verwarrende informatie over bijvoorbeeld gluten, koolhydraten en energiedrankjes. Logisch dat je als burger niet meer weet wie je moet geloven.

Waar ging het mis? Burgers voelen zich verraden door de politiek, justitie en de financiële sector. De incidenten stapelden zich op. Banken verkochten te riskante producten (DSB), politici deden grote beloftes die ze niet waar konden maken (welke partij niet?), rechters sloeten onschuldige mensen op (Lucia de B.), wetenschappers manipuleerden onderzoeksresultaten (Diederik Stapel).

Uit boosheid en onzekerheid zijn we zelf gaan shoppen in de waarheid. Bevalt het niet wat de arts zegt, dan zoek je bij een andere arts of via zelftestjes naar een ander antwoord. Intussen neemt door publicaties over fouten en problemen in de zorg het vertrouwen in ziekenhuizen af. Een trefend voorbeeld is het gesprek tussen een oncoloogisch chirurg en een patiënt. Kort voordat de man onder het mes ging, zei hij: 'Ik heb u geogoogeld.' 'En viel het mee?',

vroeg de chirurg. 'Ja', zei de patiënt, 'anders lag ik hier niet.'

Was het vroeger echt zoveel beter? Zoals met zoveel andere dingen van vroeger is ook het gevoel van vertrouwen geromantiseerd. In de jaren vijftig hadden minder mensen de benodigde kennis om het gezag te controleren: ze waren lager opgeleid, minder mondig en de toegang tot openbare informatie was beperkt. Toch is het onbehagen niet nieuw. De kerk, de verzuilde politiek en maatschappelijke organisaties dempen de manier waarop het onbehagen en wantrouwen werden geuit. Sinds de opkomst van Pim Fortuyn in 2002 is de stem van het volk niet meer weg te denken. Het onbehagen klinkt door in straatinterviews, talkshows en opiniepeilingen. En wie ergens 'tegen' is, vormt makkelijker een meerderheid voor stille tochten en demonstraties dan wie ergens 'voor' is.

Verrassend genoeg blijft het vertrouwen van Nederlanders in gezaghebbers relatief hoog. We schelden op straat en op sociale media wel op de overheid: 'het moet niet gekker worden', 'ik voel me niet meer thuis in dit land'. Toch schommelt ons vertrouwen in het gezag al jaren rond de 60 procent. Alleen sommige Scandinavische landen scoren beter. Het vertrouwen in rechters en politiek is zelfs 70 procent.

Het vertrouwen in de politiek is uiterst grillig. Kort na de ramp met de neergeschoten MH17 was het vertrouwen in de politiek opvallend groot. Intussen is het weer gedaald tot de normale waardes van tussen de 50 en 60 procent. Dat het vaak anders lijkt, komt door de voortdurende stroom opiniepeilingen, die veel aandacht krijgen van de media en de politiek.

Maar wat is vertrouwen eigenlijk? Psycholoog Paul van Lange, gespecialiseerd in vertrouwen en sociaal gedrag, omschrijft

“Zonder vertrouwen floreren enkel de maffia en het verzekeringswezen.

Piet-Hein Donner,
vicevoorzitter Raad van State

het zo: „Vertrouwen is het vermogen je kwetsbaar op te stellen, op basis van een positieve verwachting van het gedrag van anderen. Vertrouwen is iets anders dan geloven. Je geeft vertrouwen altijd in het besef dat je teleurgesteld kunt worden, dat de ander je vertrouwen kan beschamen. Wie gelooft, denkt dat hij nooit zal worden verraden. Dat vermogen tot kwetsbaarheid neemt af. Vooral door de economische crisis, die al vijf jaar duurt, krijgt het wantrouwen meer kans. Is dat erg? Ja, dat is erg, voor ons allemaal. Vertrouwen is het sociale cement. Wie alleen nog zichzelf vertrouwt, moet voortdurend over zijn schouder kijken. Dat is doodvermoeding en ongezond. Om met Piet-Hein Donner, vicevoorzitter van de Raad van State te spreken: "Zonder vertrouwen floreren enkel de maffia en het verzekeringswezen."

Ongenuanceerd roepen om meer vertrouwen is echter geen goed idee. Een zekere mate van waakzaamheid ten opzichte van machthebbers is een gezond, evolutionair gegeven. Bij mensen als de Amerikaan Bernard Madoff (die beleggers voor miljarden oplichtte) en Dirk Scheringa (die cliën-

ten met dubieuze financiële producten diep in de schulden stortte), kun je niet genoeg wantrouwen voelen.

Maar we zijn doorgeslagen in ons wantrouwen. Vanuit de behoefte aan zekerheid en veiligheid maken we wetten en regels die het wantrouwen institutionaliseren. We zijn minder bereid om de wet na te leven, vanuit het gevoel toch niet vertrouwd te worden.

Omdat we niemand vertrouwen, krijgt ook de controleur een eigen controleur, zo ontstaat een hele markt van betrouwbaarheidsdeskundigen: de accountants, de toezichhouders, de visitatiecommissies. Het Droste-effect is volgens filosoof Jan Bransen niet te overzien: voor iedere deskundige een diploma, voor ieder diploma een stempel, voor iedere stempel een accreditatie, voor iedere accreditatie weer een deskundige, met een diploma, met een stempel enzovoort.

Het oerwoud aan regels voedt de illusie van een maakbare samenleving waarin alle risico's beheersbaar zijn. We koesteren een fantasie waarin je 'vertrouwen dat het goed komt' zou kunnen vervangen door 'verzekeren dat het niet fout gaat'. Alle regels en controles maken ons banger als steeds weer blijkt dat het toch misgaat. Ze knabbelen aan de eigen oordeelsvorming van mensen. Zonder regels moet je zelf beslissen of het wel goed is wat je doet. Mét regels hoef je minder na te denken: 'Het mag toch?' De zucht naar meer toezicht staat haaks op de wens van een prettige leefcultuur.

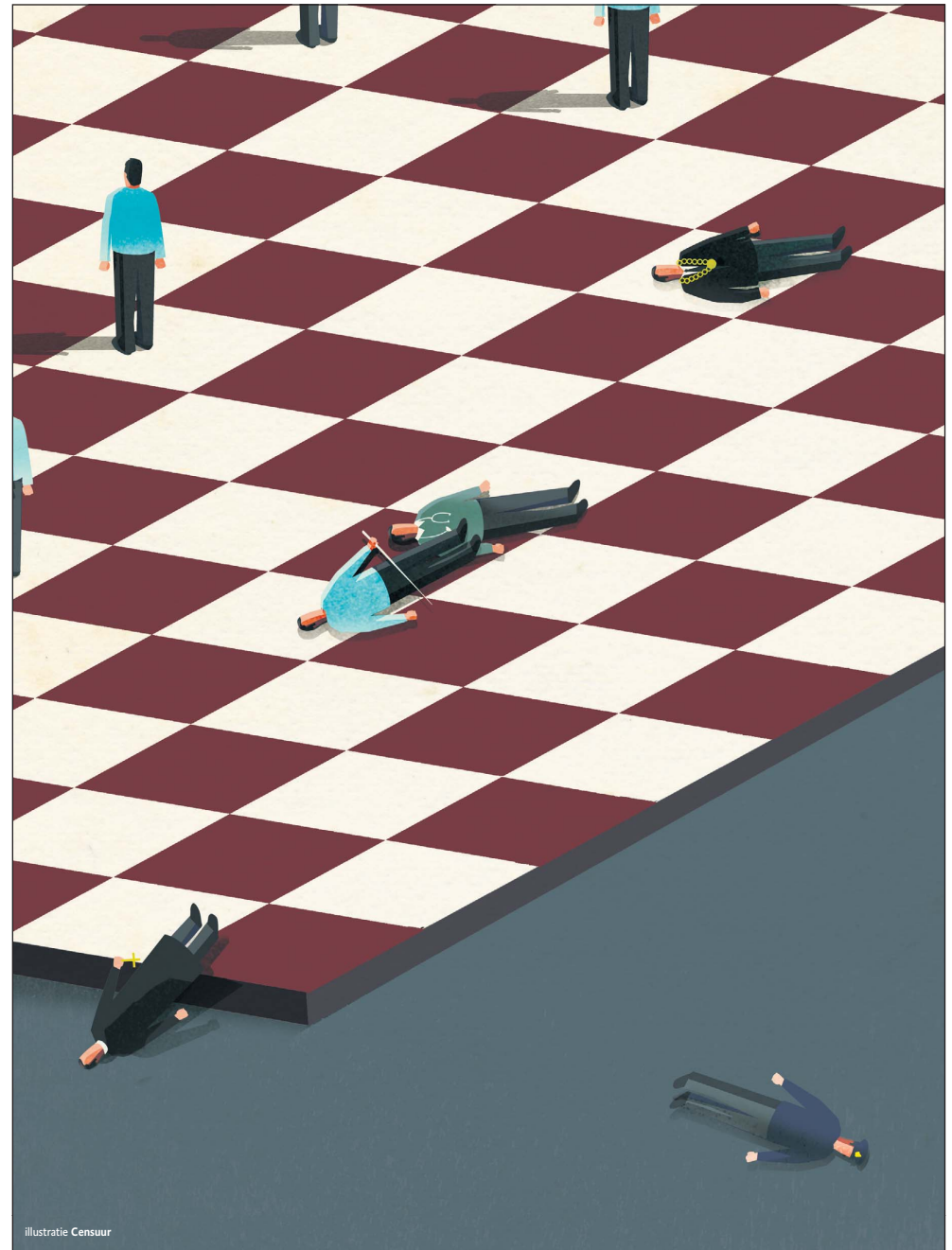
Met alle regelgeving en extern toezicht hebben we een samenleving gemaakt die op wantrouwen stoelt. Als je vindt dat iemand vertrouwen eerst moet verdienen, heb je de strijd al verloren. Het begint met vertrouwen en met goede wil.

Een pakkend nieuw geluid klinkt vanuit de gemeente Hollandse Kroon. Daar is bij wijze van experiment 80 procent van de regels uit de Algemene Plaatselijke Verordening (APV) geschrapt, omdat ze weinig zinvol of overbodig zijn. Het gaat bijvoorbeeld om regelgeving dat honden niet op de stoep mogen poepen, mannen niet mogen wildplassen en dat winkelwagens de naam van winkel moeten dragen. Niet dat al die dingen opeens wél mogen. De gedachte is dat dit soort regels zich in het onderling verkeer moet handhaven. Terug naar het gezond verstand en een beetje vertrouwen.

Dat vertrouwen is niet erfelijk, maar wordt vooral bepaald door ons sociale netwerk. Het wordt gevormd door het gedrag van anderen, door de economische situatie en maatschappelijke trends.

Het vermogen anderen te vertrouwen is niet alleen prettig voor je directe omgeving, het is ook goed voor jezelf. Een goed sociaal netwerk is minstens zo belangrijk voor je gezondheid als geen overgewicht hebben en niet roken. Hoe beter je sociaal netwerk en hoe meer je anderen durft te vertrouwen, hoe ouder je wordt.

Er is niets dat een dosis vertrouwen en gezond verstand niet kan oplossen. Leef een kwetsbaar leven en wantrouw niet mate.

illustratie Censuur